

УДК 373.5.015.31:172.15:94(477)

КОЗАЦЬКІ ОСВІТНІ ТРАДИЦІЇ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЇХ ЕЛЕМЕНТІВ ДЛЯ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ В МОЛОДІ

Лариса Полякова

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

У статті розглянуто можливості застосування елементів козацьких освітніх традицій у сучасному виховному процесі закладів загальної середньої та вищої освіти. Проаналізовано історико-культурні засади козацького виховання, що ґрунтувалися на поєднанні військово-фізичної підготовки, духовно-моральних цінностей та високого рівня громадянської свідомості. Наголошено на актуальності козацької педагогіки в умовах відродження національної ідентичності та необхідності формування у молоді любові до Батьківщини, готовності до її захисту та активної громадянської позиції. Запропоновано шляхи інтеграції традицій козацької освітньої системи у виховну діяльність сучасної школи, зокрема через використання народної педагогіки, патріотичних ігор, символіки, історичних реконструкцій та колективної творчої діяльності. Зроблено висновок, що козацькі освітні традиції є потужним засобом формування патріотизму й громадянської зрілості учнівської молоді.

Ключові слова:

козацькі освітні традиції; патріотизм; національна ідентичність; виховання учнівської молоді; козацька педагогіка; громадянська свідомість; духовно-моральні цінності.

Resume:

Poliakova Larisa. Cossack educational traditions and the use of their elements for upbringing of patriotism in youth.

The possibilities of the application of the elements of Cossack educational traditions in the modern educational process of secondary and higher education institutions have been considered in the article. The historical and cultural principles of Cossack education have been analyzed, which are based on the combination of military and physical preparation, spiritual and moral values and the high level of civic consciousness. The topicality of Cossack pedagogy is emphasized in the conditions of the revival of national identity and the necessity of the formation of love for the Motherland, readiness to defend it and the active civic position in young people. The ways of the integration of the traditions of the Cossack educational system into the educational activities of the modern schools have been proposed, in particular through the use of folk pedagogy, patriotic games, symbolism, historical reconstructions and collective creative activities. The conclusion has been drawn that Cossack educational traditions are the powerful means of the formation of patriotism and civic maturity of students.

Key words:

Cossack educational traditions; patriotism; national identity; education of students; Cossack pedagogy; civic consciousness; spiritual and moral values.

Постановка проблеми. Дитинство, шкільні роки, студентство – це особливий період людського життя. Саме на цьому етапі дитина визначає свої життєві орієнтири, формує світогляд, розробляє власну життєву позицію та плани на майбутнє. І саме в цей час вона особливо потребує підтримки й уваги суспільства, яке зобов'язане забезпечити молодим громадянам умови для освіти, виховання в душі патріотизму, плекання національної ідентичності.

Сучасні реалії свідчать, що моральні цінності молоді значною мірою формуються під впливом телебачення, соціальних мереж та масмедіа. При цьому роль сім'ї у вихованні нерідко знижується, а авторитет батьків і педагогів не завжди сприймається належним чином. Для значної частини молодих людей характерними є індивідуалізм, перевага матеріальних інтересів над духовними, що ускладнює виховання гармонійної особистості.

У цих умовах заклади освіти стають ключовими осередками формування духовності суспільства, адже саме заклад освіти є тим соціальним інститутом, який працює на майбутнє, виховуючи сьогоденну молодь. Професійна майстерність педагога здатна стимулювати потребу молодої людини у самовдосконаленні, розвитку громадянської свідомості та формуванні активної позиції, вихованні патріота своєї держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До основних праць авторів, яких можна вважати фундаторами та теоретиками козацької педагогіки та її впливу на сучасну освіту, можна зарахувати такі:

В. Кузь – один із ключових дослідників української народної педагогіки. Його праці заклали основу для вивчення козацької педагогіки як складової національної системи виховання. Дослідник акцентував увагу на ідеї національного ідеалу та військово-фізичного гартування (Кузь, 1995).

М. Стельмахович досліджував українську народну дидактику та виховні традиції. Аналізував гуманістичний потенціал козацького виховання, його зв'язок із сімейними та громадськими інституціями (Стельмахович, 1997).

Н. Кубай – вивчення виховної системи школи на засадах козацької педагогіки (*Національно-патріотичне виховання дітей і молоді засобами козацької педагогіки*, 2017)

Публікації цих авторів безпосередньо стосуються методики впровадження козацьких елементів у сучасний освітній процес.

Ю. Руденко активно досліджує теоретико-методичні засади козацької педагогіки в контексті сучасних викликів. Роботи часто присвячені використанню козацьких цінностей (чесні, волі) для формування національної

ідентичності та громадянської компетентності (Руденко, 2007).

В. Гаврилюк досліджує виховний потенціал військово-прикладних видів спорту та елементів козацького бойового мистецтва (типу Гопак, Спас) як засобу фізичного та морального гартування молоді (Гаврилюк, 2018).

Заклади вищої освіти проводять науково-практичні конференції, на яких розглядаються питання впливу козацьких освітніх традицій на сучасну освіту в Україні.

Формування цілей статті. Мета дослідження: проаналізувати традиції козацького виховання, освіти. Розглянути основні можливі напрями впливу козацьких освітніх традицій на сучасну освіту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із основних досягнень козацької доби є виховання патріотизму у молоді. Під терміном «патріотизм» розуміють гордість за матеріальні і духовні досягнення свого народу, своєї Батьківщини, бажання збереження її характерних особливостей, її культурного надбання, готовність захищати інтереси своєї громади, народу в цілому. Філософи та політологи визначають патріотизм як суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та проявляється у певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до своєї Батьківщини. Це одне з найглибших почуттів, яке має своє історичне підґрунтя, що закріплювалося століттями та тисячоліттями у період розвитку відокремлених етносів.

Патріотизм проявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни та захист її інтересів. Виховання патріотизму – важлива складова виховної діяльності сім'ї, школи, середніх спеціальних та вищих навчальних закладів. Процес вивчення навчальних дисциплін сприяє формуванню у молодого людини певних патріотичних поглядів та переконань.

З 1991 року, з моменту проголошення Незалежності України, спостерігалися певні прогалини у формуванні патріотизму українця, ідентичності громадянина.

В сучасних умовах військової агресії РФ як ніколи постає питання виховання патріотично налаштованої молоді. Ситуація на ТОТ доводить, що питання «промивання мізків» нашої молоді стоїть на порядку денному в окупантів. Але незважаючи на певні прогалини в національно-патріотичному вихованні української молоді в незалежній Україні, ми маємо сталі традиції навчання й виховання. Ці традиції маємо

використовувати і у сучасній педагогіці. Одними з таких прикладів є козацька педагогіка.

Козацька педагогіка – це частина народної педагогіки, яка формувала в молоді синівську вірність рідній землі, Батьківщині – незалежній Україні. Це народна виховна мудрість, що своєю головною метою ставила формування в сім'ї, школі і громадському житті козака-лицаря, мужнього громадянина з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю.

Система виховання базувалася на народній педагогіці, спираючись на давні українські традиції. Водночас, вона не була сліпим наслідуванням, а створювала власні правила та методи, адаптовані до унікального військово-суспільного устрою. Цей процес вимагав залучення усього соціуму: до виховання долучалися не тільки батьки, а й громада в цілому. Завдяки принципів спадкоємності, цінності, закладених у сімейному вихованні, традиції послідовно передавалися у громадянське середовище, формуючи єдину та міцну систему цінностей.

Провідні ідеї козацького руху (свобода й незалежність України, непорушність прав людини й народу, суверенність особистості, народовладдя та ін.) були найважливішими в національній системі освіти і виховання. Основою козацької системи виховання було неприйняття конформізму, слабкодухості та рабської психології, які нівелюють особисту гідність. Відповідно, одним із найважливіших її здобутків є формування у молодого покоління непохитного прагнення до свободи.

Педагогічна мудрість козаків сприяла зміцненню української системи виховання, яка в той час досягла апогею свого розвитку. Виникали перші українські академії (Острозька – у 1576 р., Києво-Могилянська – у 1632 р.), що стали визначними центрами розвитку вищої освіти, науки й культури України, усіх східнослов'янських земель. Чимало козацьких лідерів (гетьманів, полковників, сотників, кошових отаманів та ін.) мали вищу освіту, вивчали українську народну і світову філософію, логіку, психологію, історію, риторику, поезику, оволодівали латинською, грецькою, старосвйською, польською, німецькою та іншими мовами. Вивчалися «Сім вільних наук»: Граматика – вивчення правильного вживання мови та її граматичних правил. Риторика – мистецтво переконливого мовлення та дискурсу. Логіка – вивчення правильного мислення та доведення. Арифметика – вивчення чисел та їхньої взаємодії. Геометрія – вивчення просторових відносин та форм. Астрономія – вивчення небесних тіл та їхніх рухів. Музика –

вивчення музичних теорій та інструментів. Ці науки вважалися основними складовими освіти та знань, які мали бути засвоєні кожною освіченою людиною.

Під могутнім захистом козацьких збройних сил в Україні були різні типи навчальних закладів. Поряд з академіями, братськими, дяківськими, церковними, монастирськими школами, колегіумами, народними професійними школами мистецтв і ремесел (кобзарства, гончарства, бортництва та ін.), працювали й козацькі, січові школи на території Січі, земель Війська Запорізького, на Гетьманщині. Основу вітчизняної системи виховання складала козацькі виховні ідеї, які були відомі далеко за межами України (Берека, Гіджеліцький, & Орловська, 2018).

Найважливішою ознакою козацької педагогіки, як з'ясували в результаті досліджень з теми Н. Борисенко та В. Ворожбіт-Горбатюк став глибокий демократизм, який проявлявся усюди. Наприклад, під час планування військових походів чи розподілу трофеїв враховувалась думка всіх братчиків. Низовики під час виборів кошового отамана зважали не на знатність чи багатство, а передусім на мудрість та лицарську відвагу. Обирали Гетьмана та козацьку старшину на спільній Раді, відкрито і гласно; головними вимогами були такі характеристики, як гуманність, самопожертва заради єдиновірного люду; фізичний гарт, система тіловиховання (Борисенко, & Ворожбіт-Горбатюк, 2020).

Дмитро Яворницький, відомий дослідник козацтва, виокремлює такі типи шкіл: січові, монастирські, церковнопарафіяльні та полкові. Також учений акцентує увагу на тому, що військова підготовка у козаків як важливий елемент освіти пов'язана була з участю у військових походах та формувала необхідні бойові навички та характер. Козацька педагогіка ставила за мету виховати молодь в дусі героїзму, любові до Батьківщини, ненависті до ворогів та прагнення звільнити рідну землю. Окрім теоретичних знань, козацька система надавала велике значення практичним навичкам, таким як мистецтво перемоги, винахідливість, витривалість та вміння долати життєві труднощі (Яворницький, 1990).

Основні завдання козацького виховання:

- формування в юного покоління українського козацького характеру, світогляду, ідеалів та інших національних і загальнолюдських духовних цінностей;
- виховання високих лицарських якостей, патріотизму, інших моральних чеснот, гуманізму, почуття милосердя;

- підготовка фізично загартованих воїнів-захисників рідного народу для захисту від чужоземного поневолення, ворожої агресії;
- виховання непримиренності до всього лихого, ворожого гуманній сутності людини, розвиток уміння боротися з такими явищами і долати їх;
- формування готовності до альтруїзму, надання пріоритетності громадським обов'язкам, інтересам української нації, Батьківщини;
- виховання громадян, які б розвивали культуру, економіку та інші сфери життєдіяльності народу на світовому рівні тощо (Кузь, 1995).

Необхідно приділити увагу основним принципам козацької системи виховання:

- Гармонійний розвиток, який охоплює всі аспекти особистості: фізичний, моральний, духовний та естетичний.

- Національна свідомість, яка формує яскраво виражену українську національну ідентичність, патріотизм та вірність рідній землі.

- Особистісна свобода та відповідальність, виховання, спрямоване на формування волелюбної та незалежної особистості, яка є творцем власної долі.

- Лицарські якості, направлені на розвиток мужності, незламності духу, витривалості та гуманних якостей, необхідних для захисту Батьківщини.

- Патріотизм та альтруїзм, у яких виховується готовність до захисту рідної землі, надання першорядного значення громадським обов'язкам та інтересам нації, що є пріоритетом козацької педагогіки. Обов'язковим є також взаємозв'язок сімейного та громадського виховання.

Козацька система виховання була комплексною, цілісною та багатогранною, що забезпечувало всебічний розвиток особистості, необхідний для життя в умовах військової демократії. Козацьке виховання мало різнобічний характер, охоплюючи всі ключові аспекти формування людини. Воно містило не лише військовий та психофізичний розвиток, а й моральний, релігійний, трудовий та естетичний аспекти. Це свідчить про те, що козаки прагнули виховати не просто воїна, а гармонійну особистість.

Система виховання базувалася на народній педагогіці, спираючись на давні українські традиції. Водночас, вона не була сліпим наслідуванням, а створювала власні правила та методи, адаптовані до унікального військово-суспільного устрою. Цей процес вимагав залучення усього соціуму: до виховання долучалися не тільки батьки, а й громада в

цілому. Завдяки принципів спадкоємності, цінності, закладені у сімейному вихованні, послідовно передавалися у громадянське, формуючи єдину і міцну систему.

Педагогічні підходи були практичними та диференційованими. Для хлопчиків виховання часто включало відпрацювання військових навичок через трудові дії (наприклад, накидання сіна, що імітувало укол списом). Для дівчат акцент робився на формуванні образу люблячої, але сильної жінки, здатної бути духовною опорою та підтримувати чоловіка-воїна.

Таким чином, козацька система виховання була комплексною, цілісною та багатогранною, мала диференційований характер, що забезпечувало всебічний розвиток особистості, необхідний для життя в умовах військової демократії.

Українська козацька система виховання – глибоко самобутнє явище, аналогів якому не було в усьому світі. Вона мала кілька ступенів. Передусім – дошкільне родинне виховання, яке утверджувало високий статус батьківської і материнської козацької педагогіки. Другий ступінь козацького виховання можна назвати родинно-шкільним. Пізніше козаки, які прагнули знань, училися у вітчизняних колегіумах, а також у відомих університетах Європи. Такі молоді люди, освічені й виховані на європейському рівні, часто очолювали національно-визвольний рух, брали активну участь у розбудові освіти, науки і культури України. У січових і козацьких школах, школах джур, а також після закінчення вищих навчальних закладів юнацтво отримувало систематичне фізичне, психофізичне, моральне, естетичне і трудове виховання, національно-патріотичну підготовку, спортивно-військовий вишкіл.

До особливостей козацької системи освіти належить неформальне навчання, основою якого була система наставництва, коли досвідчені козаки навчали джур (побратимів) усім тонкошам військової справи, життєвої мудрості та честі, а також шкільна освіта, за якої на Запорізькій Січі та в поселеннях існували школи, де викладали грамоту, лічбу, Закон Божий, а також музику та спів.

У Запорізьких школах козацької доби найвищими якостями вважалися патріотизм, готовність віддати життя за волю і свободу країни, чесність, самодисципліна, взаємодопомога. Існувало побратимство: хлопчики, що браталися, клялись один одному у вірності та дружбі, християнській любові до кінця життя. У духовному житті молоді за козацькою педагогікою відводилась особлива роль лицарській честі і лицарській звитязі. Кожен молодий козак прагнув розвинути в собі ці

шляхетні якості. Великий виховний вплив на дітей мали різноманітні види духовного мистецтва (декоративно-ужиткове, музичне, танцювальне, вишивання тощо) та фольклорне виховання (пісні, думи, легенди, перекази, балади, прислів'я, приказки тощо). Вони були проняті вільнолюбним козацьким духом, пізнавально-виховним потенціалом національної символіки.

Козацька система виховання – це синтез монастирської та народної педагогіки, метою якої є духовний розвиток особистості майбутнього лицаря рідної землі, воїна Христового. Відповідно до мети формувалися завдання: закласти міцні основи православної віри; дати майбутньому воїну добру фізичну підготовку; виробити непримиренне ставлення до пороку в усіх його формах і різновидах; виховати високі людські якості, засновані на любові до Бога та ближнього; сформувати готовність до самопожертви заради головної життєвої мети християнства – досягнення Царства Небесного.

Головною метою свого життя запорожці вважали утвердження православної віри. Вони, влаштовуючись на новому місці, відразу ж підшукували мальовниче місце для спорудження церкви. Козаки спорудили чотирнадцять церков у різних місцях, у тому числі й один чоловічий монастир. У Січі було прийнято, особливо серед старшин і курінних отаманів, щоденну присутність у церкві на заутрені, літургії та вечері. Будь-яке порушення канонів православної церкви козаками рішуче відкидалось.

У Січ приїжджали люди всіх національностей. Кожен, хто прибув, повинен був сповідати символ віри запорожців, що складався з п'яти пунктів: 1) православне віросповідання; 2) присяга на вірність православному государю; 3) спілкування українською мовою; 4) безшлюбність; 5) проходження курсу військового навчання протягом семи років (Берека, Гіджеліцький, & Орловська, 2018).

Фізичне виховання в козацькій педагогіці мало важливе значення. У трирічному віці козачок самостійно їздив на коні по дворі, а у п'ять років уже вільно роз'їжджав по селу, граючи з іншими козачками у війну. Із семи років дітей навчали фехтування та стрільня з лука. Син від батька засвоював мистецтво верхової їзди, володіння шаблею, стрільня. Він вчився боротись у рукопашній боротьбі, стріляти при швидкій верховій їзді, піднімати із землі монету, рубати полум'я свічки. Разом з батьком він ходив з рогатиною на ведмеда, полював на буйволів і сніжних барсів, що жили раніше на берегах Дніпра, об'їжджав диких коней. Юнаків, яких готували до військових походів, привчали спати

під відкритим небом, купатись у холодній воді, харчуватись простою грубою їжею.

Слід зазначити, що й дівчата-козачки не відставали від своїх братів у засвоєнні ратної справи, а за деякими показниками, усім на диво, навіть перевершували їх. Саме ці унікальні жіночі якості знайшли вираження в народному епосі. Це Настасія Микулична – дружина Добрині Микитича, Настасія-королівна – дружина богатиря Дунаю, Маруся – козацька дочка (Гурова).

У часи Козацької республіки існував кодекс моральних заповідей, цінностей, козацької честі, яким послуговувались не тільки січові, сотенні, полкові школи, Острозька і Києво-Могилянська академії, а й українські сім'ї. Цей кодекс отримав назву «Лицарська регула» (від слова регулювати) і звучав так: «Не рухай чужого майна і не втручайся в чужі справи, але не дозволяй втручатися й у твої; поради слухай, але май свою думку, а якщо щось почав робити, то роби, не дозволяй собі кинути початої справи ні через важкість, ні зі страху; нікому не нав'язуйся зі своєю думкою, але нікому не дозволяй зневажати її; у своєму житті не будь лозиною, що гнеться у той чи інший бік; перед нижчими не задирай голову, а перед вищими не гнись дугою; на людські діяння дивися, а за свої відповідай перед Богом і самим собою. Живи по-Божому» (*Голос України*).

Отже, козацька духовність розвивалась на основі багатогранних національних традицій, християнської віри, моральних цінностей. Національно-патріотичне виховання сьогодення треба активно будувати на давніх засадах

української освіти, обов'язково враховувати сучасні умови та потреби.

Висновки. Таким чином, у сучасній педагогіці можна використати такі освітні традиції козаків: національно-патріотичне виховання; фізичне гартування та резильєнтність, впровадження Всеукраїнської військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). Це комплексна система, що поєднує військово-прикладну підготовку, туризм, краєзнавство та елементи самоврядування.

Також великого значення набуває інтеграція трудового виховання з практичною підготовкою на уроках «Захисту України» (військове орієнтування, основи інженерії, перша домедична допомога) чи в гуртках спортивного туризму, впровадження елементів козацьких бойових мистецтв (Гопак, Спас) та народних ігор у шкільну програму з фізичної культури для розвитку спритності, витривалості та координації.

Морально-етичне виховання та лідерство, яке проявляється у формуванні колективної відповідальності та етики «чесного слова» у шкільних колективах, застосування елементів самоврядування у школі (учнівські ради, вибори лідерів), запровадження системи менторства, де старші учні (наставники) допомагають молодшим (аналог джурства), передаючи їм знання та досвід, формуючи повагу до ієрархії знань, – усе це повинно формувати згуртованість молоді, виховання громадянської позиції тощо.

У дослідженні представлена лише невелика частина освітніх традицій, які можуть бути використані у сучасній педагогіці.

Список використаних джерел

- Борисенко, Н., & Ворожбит-Горбатюк, В. (2020) Козацька педагогіка – характерні ознаки. *Новий колегіум. Науковий інформаційний журнал. Проблеми вищої освіти*. 2, 40–44.
- Гаврилюк, В. Ю. (2018). Козацьке виховання та засоби його актуалізації в умовах освітніх змін і суспільних викликів. *Народна освіта. Електронне наукове фахове видання*, 3(36). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5455
- Голос України*. (2023). 163 (8180). URL: <http://www.golos.com.ua/article/177937>
- Гурова, О. *Українська козацька педагогіка*. URL: <https://osvita.ua/school/method/upbring/1097/>
- Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти: науково-методичний збірник*. (2018). (Уклад. В. С. Берека, І. К. Гіджеліцький, Н. М. Орловська). Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 472 с. URL: http://umo.edu.ua/images/content/depozitar/posibnyku/navchalyni/3_%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%B0_%D0%9A%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%86_%D0%BA%D0%B0.pdf
- Кузь, В. Г. (1995). *Українська козацька педагогіка і духовність*. Умань. 220 с.
- Луценко, М. (2022). Education in cossack traditions as the basis of national education. *Modern Engineering and Innovative*

References

- Borysenko N., Vorozhbit-Horbatyuk V. (2020). Cossack pedagogy – characteristic features. *New Collegium. Naukovyy informatsynny zhurnal. Problemy vyshchoyi osvity*. No. 2. S. 40-44 [in Ukrainian]
- Gavryliuk V.Yu. (2018). Cossack education and means of its actualization in the conditions of educational changes and social challenges. *Public education*, 3(36). https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5455, [in Ukrainian]
- Voice of Ukraine (2023). No.163 (8180) August 16.. URL: <http://www.golos.com.ua/article/177937>
- Hurova O. *Ukrainian Cossack Pedagogy*. URL: <https://osvita.ua/school/method/upbring/1097/>
- Cossack pedagogy and the educational process in educational institutions: a scientific and methodological collection / *Kozats'ka pedahohika i navchal'no-vykhovnyy protses u zakladakh osvity: nauково-metodychnyy zbirnyk / Ukladachi: V.YE. Bereka, I.K. Hidzhelits'kyy, N.M. Orlovs'ka. Kam'yanets'-Podil's'kyy : Vydavets' PP Zvoleyko D.H. S. 472 [in Ukrainian]*
- Kuz V. G. (1995) *Ukrainian Cossack pedagogy and spirituality*. Kuz' V. H., Rudenko YU.D., Hubko O. T. Uman', S. 220 [in Ukrainian]
- Lutsenko, M. (2022). Education in cossack traditions as the basis of national education. *Modern Engineering and Innovative Technologies. Vykhovannya v kozats'kykh*

- Technologies. Виховання в козацьких традиціях як основа національної освіти. 2 (23-02), 112–116.
- Національно-патріотичне виховання дітей і молоді засобами козацької педагогіки.* (2017). Інформаційно-просвітницький матеріал. Київ: ТОВ «Видавництво «ПРОМЕТЕЙ». 90 с.
- Розман, І. І. (2020). *Українська педагогічна біографістика (друга половина ХХ – початок ХХІ століття):* Монографія. Ужгород: РІК-У. 616 с.
- Руденко, Ю. (2007). *Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність.* Київ: МАУП. 384 с.
- Стельмахович, М. Г. (1997). *Українська народна педагогіка.* Київ. ІЗМН. 232 с.
- Яворницький, Д. І. (1990). *Історія запорозьких козаків: у 3-х т. (1).* Київ: Наук. думка. 596 с.

Відомості про автора:

Полякова Лариса Іванівна
 poliakovaLarysa@msspu.edu.ua
 Мелітопольський державний педагогічний
 університет імені Богдана Хмельницького
 Наукове Містечко, вулиця, 59, м. Запоріжжя
 Запорізька обл., 69000, Україна

doi: 10.33842/22195203-2025-35-136-119-124

*Матеріал надійшов до редакції 21. 10. 2025 р.
 Прийнято до друку 19. 11. 2025 р.*

- tradysiyakh yak osnova natsional'noyi osvity. 2 (23-02), S. 112–116 [in Ukrainian]
- National-patriotic education of children and youth using Cossack pedagogy. Informational and educational material. Kyiv: LLC "Prometheus Publishing House" [in Ukrainian]
- Rozman I.I. (2020). Ukrainian pedagogical biographical studies (second half of the 20th – beginning of the 21st century) / Monohrafiya / I.I. Rozman. Uzhhorod : RIK-U, S. 616 [in Ukrainian].
- Rudenko, Yu. (2007). Ukrainian Cossack pedagogy: origins, spiritual values, modernity / YU. Rudenko, O. Hubko. K. : MAUP, S. 384 [in Ukrainian]
- Stelmakhovych M. G. (1997). Ukrainian folk pedagogy. K. IZMN, S. 232 [in Ukrainian].
- Yavornytsky D. I. (1990). History of the Zaporozhian Cossacks / Peredmov V. A. Smoliya ; red. kol.: P. S. Sokhan', V. A. Smoliy, V. H. Sarbey, H. YA. Serhiyenko, M. M. Shubravs'ka (vidp. sekr.). Kyiv : Nauk. Dumka, S. 596 [in Ukrainian]

Information about the author:

Poliakova Larysa Ivanivna
 poliakovaLarysa@msspu.edu.ua
 Bogdan Khmelnytsky Melitopol State
 Pedagogical University
 Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia
 Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2025-35-136-119-124

*Received at the editorial office 21. 10. 2025.
 Accepted for publishing 19. 11. 2025.*